

tussen

Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 14

2 ● 2015

Sprinkhanen

Adri Baks

● Foto's: Adri Baks.

● Kustsprinkhaan.

● Wekkertje.

Nadat het in eigendom is gekomen van Landschap Noord-Holland zijn werkzaamheden gestart om het Zeerijdsdijkje tot een schraal grasland met natte en droge gedeelten om te vormen. In 2008-2014 heeft de Insectengroep Kennemerland het gebied geïnventariseerd op sprinkhanen. Gedurende de inventarisatieperiode zijn er in totaal veertien soorten in het gebied aangetroffen.

Zeerijdsdijkje

Het Zeerijdsdijkje grenst met zijn noordwestzijde aan het Koningsbos en dus direct aan het duingebied van Bakkum-Noord. Het komt al in 1680 voor op een kaart van Johannes Dou. Het vormde het noordelijke dijkje van een poldertje. Het dijkje is inmiddels niet meer in het landschap herkenbaar. Tot 1990 was het een intensief gebruikt landbouwgebied. Daarna is Landschap Noord-Holland met de werkzaamheden gestart om het om te vormen naar een schraal grasland. De bemeste top laag is afgegraven en afgevoerd. Jaarlijks wordt door maaien en afvoer van het maaisel de grond verder verarmd. Het oude dijkje is in 2000 gereconstrueerd. Uit het duingebied komt kwelwater in het Zeerijdsdijkje omhoog. Het zorgt voor enkele natte gedeeltes in het noordwestelijke deel van het terrein.

Dit natte gedeelte (circa 9 ha) loopt geleidelijk op richting het Koningsbos. Het vormt daar met enkele kale zandvlaktes en struiken een andere biotoop, die meer aansluit bij het duingebied. Het is door deze diversiteit aan biotopen dat verschillende soorten sprinkhanen het als leefgebied gebruiken. Tegenwoordig maakt het Zeerijdsdijkje onderdeel uit van de Schoonwatervallei.

Inventarisatie

Van de circa vijftig in Nederland voorkomende sprinkhaansoorten komen er 22 voor boven het Noordzeekanaal. Hiervan zijn er veertien aangetroffen op het Zeerijdsdijkje. Sprinkhanen worden onderverdeeld in sabelsprinkhanen, krekels, doornsprinkhanen en veldsprinkhanen. In deze volgorde worden de aangetroffen soorten behandeld. Er is geïnventariseerd van 2008-2014

● Zanddoortje.

op het Zeerijdsdijkje

jaar	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
soort							
struiksprinkhaan				1			
gewoon spitskopje	5			1		5	1
zuidelijk spitskopje						2	2
grote groene sabelsprinkhaan	8	3	5	5	12	210	13
duinsabelsprinkhaan	4	3	4	2	8	80	6
veenmol				1			
gewoon doortje	7	5	9	1	2	7	1
zanddoortje	6	7	4	1	2	4	10
blauwvleugelsprinkhaan				6	4	40	19
wekkertje		1				1	2
bruine sprinkhaan	20	17	15	45	13	200	42
snortikker					1	1	
kustsprinkhaan	13	5	7	21	6	2	2
knopsprietje	12	10	14	15	12	430	43

● Aantal waargenomen sprinkhanen op het Zeerijdsdijkje, 2008-2014.

● De ligging van het Zeerijdsdijkje.

en de veldbezoeken vonden plaats van 1 juli tot 1 november. Voor 1 juli is betreding van het terrein niet toegestaan vanwege het broedseizoen en na 1 november zijn er geen sprinkhanen meer te vinden. Elk jaar is het terrein gemiddeld vijf keer bezocht door vier tot zes leden van de Insectengroep Kennemerland.

Sabelsprinkhanen

Van de zestien soorten sabelsprinkhanen in Nederland treffen we er acht aan boven het Noordzeekanaal. Hiervan zijn er vijf gevonden op het Zeerijdsdijkje. De grote groene sabelsprinkhaan (*Tettigonia viridissima*) is gedurende alle jaren van het onderzoek aangetroffen. Meestal worden ze waargenomen in de aanwezige rietvelden. Hun aantal varieert van enkele honderden nimfen in begin juli tot enkele tientallen imago's later in het jaar. Het voorkomen van grote aantallen nimfen in 2013 had te maken met een koud voorjaar. De nimfen kwamen toen pas laat uit hun ei. In andere jaren gebeurde dat eerder, waardoor in juli de meeste nimfen al waren opgegeten. Grote groene sabelsprinkhanen zijn vaak moeilijk op zicht te inventariseren, maar hun geluid is duidelijk hoorbaar. Ook de duinsabelsprinkhaan (*Pla-*

tycleis albopunctata) is alle jaren waargenomen. Het gaat om hooguit een tiental exemplaren per jaar. Het is een karakteristieke soort van het duinlandschap. Hij komt op het Zeerijdsdijkje dan ook voor op het wat hoger gelegen, zanderige stuk van het gebiedje. In het lagere, natere gedeelte ontbreekt hij. Behalve op zicht is het mannetje met de bat-detector goed te inventariseren op geluid.

Het gewone spitskopje (*Conocephalus dorsalis*) is een soort van vochtige plaatsen met een dichte, halfhoge begroeiing. Hij zou zich dus thuis moeten voelen op het Zeerijdsdijkje. Toch is hij niet in alle jaren waargenomen. In de jaren dat hij wel is waargenomen, gaat het slechts om enkele exemplaren. Oorzaak van deze kleine aantallen zou kunnen zijn dat er laat in het jaar gemaaid wordt. Het maaisel wordt afgevoerd en daarmee ook de eventuele eitjes, die in de holle stengels van riet, zeggen en russen zijn afgezet. Het zuidelijk spitskopje (*C. discolor*), is alleen in 2013 en 2014 aangetroffen. In 2013 betrof het een macropteer (=langvleugelig) vrouwtje. Deze soort heeft zich de laatste jaren vanuit het zuiden uitgebreid. Hij is in 2009 het Noordzeekanaal overgestoken en de verwachting is ►

● Gewoon doortje.

● Grote groene sabelsprinkhaan.

● Blauwvleugelsprinkhaan.

● Duinsabelsprinkhaan.

● Bruine sprinkhaan.

● Gewoon spitskopje.

dat deze soort de komende jaren meer wordt gezien. Zijn gewenste biotoop van vochtige, halfhoge ruderaal vegetatie is volop aanwezig op het Zeerijdsdijkje.

De struiksprinkhaan (*Leptophyes punctatissima*) is slechts eenmaal gevonden. Het betrof een vrouwelijke nimf, die werd gevonden in de struiken die de grens vormen tussen het Zeerijdsdijkje en het Koningsbos. Door het verder ontbreken van bomen en struiken is dit ook het enige kleine stukje

waar de struiksprinkhaan te vinden zal zijn. Mogelijk zal het gebruik van de bat-detector de komende jaren helpen de mannetjes te vinden.

Krekels

Van de acht soorten krekels komen huiskrekkel, boskrekkel en veenmol boven het Noordzeekanaal voor.

De huiskrekkel (*Acheta domesticus*) hoeven we op het Zeerijdsdijkje niet te verwachten, omdat behuizing ontbreekt. De boskrekkel (*Nemobius sylvestris*) evenmin, door het ontbreken van bos. Deze krekkel komt boven het kanaal alleen voor in de bossen bij Bergen.

Blijft over de veenmol (*Gryllotalpa gryllotalpa*), een ondergronds levende soort. Uit de zeven jaren van ons onderzoek zijn slechts 22 waarnemingen van de veenmol boven het Noordzeekanaal bekend. Toch is één van deze waarnemingen gedaan op het Zeerijdsdijkje. Op zich vormt het overgangsgebied tussen duinen en veengrond wel een geschikte biotoop voor de soort. Waarschijnlijk zullen we hem dus vaker tegen gaan komen.

Doornsprinkhanen

Van de vijf soorten doortjes in Nederland komen er drie voor boven het Noordzeekanaal. Hiervan komt het zeggendoortje (*Tetrix subulata*) boven het kanaal alleen voor in het Zwanenwater en bij het Kleimeer in Geestmerambacht. Het gewone doortje (*T. undulata*) is alle jaren aangetroffen op het Zeerijdsdijkje. Het biotoop van vochtige plekken op zandig substraat is vooral aanwezig op de overgang van duinen naar nat gedeelte. Daar troffen we soms wel tientallen nimfen aan. Omdat doortjes als volwassenen overwinteren treffen we in de zomermaanden vaak nimfen aan. Als nimf zijn de doortjes moeilijk op naam te brengen, vandaar dat in de tabel alleen volwassen exemplaren zijn opgenomen. Deze zijn vanaf augustus weer te vinden. Dit geldt ook voor het zanddoortje (*T. ceperoi*). Ook deze soort hebben we alle jaren gevonden. Door het oprukken van rietvelden richting

het zandgebied raken de doortjes wel wat leefgebied kwijt. Mogelijk dat het Schoonwatervallei-project weer voor nieuwe leefgebieden zorgt. Er is namelijk een nieuw waterafvoerkanaal(tje) gegraven met zandige oevers. We zullen die de komende jaren in de gaten houden.

Veldsprinkhanen

Dit is de grootste groep. In heel Nederland komen twintig soorten voor. Boven het Noordzeekanaal zijn acht soorten waargenomen en zes daarvan op het Zeerijdsdijkje. De meest voorkomende is de bruine sprinkhaan (*Chorthippus brunneus*). De vrouwtjes hiervan zijn niet te onderscheiden van de vrouwtjes snortikker, dus moeten we uitgaan van de waargenomen mannetjes. Die zijn namelijk ook op geluid van elkaar te onderscheiden. Het gaat bij de bruine sprinkhaan om tientallen tot honderden exemplaren per jaar. Ze komen voornamelijk voor in het zanderige Noordwestelijke deel en het overgangsgebied naar het vochtige gedeelte. Het is ook in het aansluitende duingebied de meest voorkomende sprinkhaan. De snortikker (*C. mollis*) komt veel minder voor en is maar één maal op het Zeerijdsdijkje aangetroffen. Uiteraard hebben we het dan over een mannetje. Boven het Noordzeekanaal zijn circa zes keer zo veel bruine sprinkhanen aangetroffen als snortikkers. Snortikkers hebben iets meer voorkeur voor droge gronden. Ze komen dan ook alleen in de duinen voor, terwijl de bruine sprinkhaan de hele provincie heeft bevolkt. Omdat we de snortikker nauwelijks hebben aangetroffen zijn de vrouwtjes bruine sprinkhaan/snortikker in de tabel meegeteld als bruine sprinkhaan. De kustsprinkhaan (*C. albomarginatus*) komt allang niet meer alleen aan de kust voor. Toch ligt het grootste verspreidingsgebied in West-Nederland. Op het Zeerijdsdijkje is hij elk jaar waargenomen. Hij heeft een voorkeur voor vrij dichte, halfhoge, grazige vegetaties.

Op het Zeerijdsdijkje is dat vooral het overgangsgebied tussen het zanderige noordwesten en het natte middengedeelte. In de beginjaren ging het om enkele tientallen. De laatste jaren is sprake van een duidelijke afname. Dit sluit aan bij de landelijke tendens. Waren er in 2011 nog ruim twintigduizend waarnemingen, in 2014 was dit gedaald tot ruim drieduizend. Een mogelijke oorzaak zou kunnen liggen in de strenge vorst in de winters van 2012 en 2013. De kustsprinkhaan legt eipakketjes aan de basis van graspollen, dus bovengronds. Het kan zijn dat die meer te leiden hebben gehad van de strenge vorst. De andere veldsprinkhanen leggen hun eitjes namelijk in de grond.

De boomsprinkhaan (*Meconema thalassinum*) en de zuidelijke boomsprinkhaan (*M. meridionale*) komen wel boven het Noordzeekanaal voor, maar bomen ontbreken nagenoeg in het Zeerijdsdijkje. Daarom worden deze soorten hier niet aangetroffen. Ook de sikkelsprinkhaan (*Phaneroptera falcata*) hebben we daar nog niet gezien. Deze sabelsprinkhaan is in 2009 voor het eerst boven het Noordzeekanaal aangetroffen. Afgelopen jaren zijn er ook door ons enkele tientallen waarnemingen gedaan in het duingebied rond Castricum. De verwachting is dat hij spoedig zijn opwachting zal maken op het Zeerijdsdijkje.

Hij heeft even geduurd voor we de blauwvleugelsprinkhaan (*Oedipoda caerulescens*) waarnamen op het Zeerijdsdijkje. Tot en met 2010 waren er geen waarnemingen, daarna enkele in 2011 en 2012, oplopend tot enige tientallen in 2013 en 2014. Hij lijkt dus een blijvertje. De blauwvleugelsprinkhaan komt voor op zanderige terreinen met grote stukken onbegroeide bodem, dus op het Zeerijdsdijkje op het overgangsgebied naar het Koningsbos.

Ons kleinste veldsprinkhaantje is het knopsrietje (*Myrmeleotetix maculatus*). De soort is sterk gebonden aan zandgrond en wordt

vooral gevonden op onbegroeide plaatsen. Op het Zeerijdsdijkje is hij alle jaren gevonden in grote aantallen, oplopend tot honderden exemplaren per jaar, uiteraard weer in de noordwesthoek op het zanderige overgangsgebied naar het Koningsbos.

Het wekkertje (*Omocestus viridulus*) is in een drietal jaren gevonden, zij het slechts steeds één of twee exemplaren. In alle gevallen werd hij aangetroffen in halfhoge begroeiing van braam of gras. Dit sluit aan bij de biotoopbeschrijving in de literatuur. De verwachting is, dat we hem vaker tegen zullen gaan komen. Hij heeft namelijk een voorkeur voor wat vochtige, schrale graslanden.

De twee veldsprinkhanen die we tot nu toe gemist hebben zijn de krasser en de moerassprinkhaan. Beiden komen wel voor boven het Noordzeekanaal. De krasser (*C. parallelus*) zit zelfs heel dichtbij. We hebben hem in grote aantallen gevonden op een tweetal plaatsen aan de noordkant van de Zeeweg. Hemelsbreed is dat hooguit een kilometer verwijderd van het Zeerijdsdijkje. Ze zitten daar in de beschutting van bomen. Mogelijk dat door het ontbreken daarvan het Zeerijdsdijkje nog niet bevolkt is. In de literatuur is daarover echter niets terug te vinden. Omdat krassers kortvleugelig zijn, kunnen ze niet goed vliegen. Doordat soms langvleugelige exemplaren (macropter) voorkomen is kolonisatie van nieuwe gebieden toch mogelijk. We zullen ze de komende jaren in de gaten houden.

De moerassprinkhaan (*Stethophyma grossum*) is in 2012 het Noordzeekanaal overgestoken en dit jaar waargenomen in Limmen. Hij komt dus dichterbij. De naam geeft al aan dat hij voorkomt in vochtige biotopen. Sinds het Zeerijdsdijkje onderdeel uitmaakt van de Schoonwatervallei is de waterstand dusdanig hoger geworden dat het een ideale biotoop vormt voor de moerassprinkhaan. Vol verwachting klopt ons hart de komende jaren.

● Zuidelijk spitskopje.

● Struiksprinkhaan.

● Snortikker.

Dankwoord

Tot slot gaat mijn dank uit naar alle sprinkhanen die zich hebben laten waarnemen en naar alle leden van de Insectengroep Kennemerland, die mij hebben geholpen waar te nemen.

Adri Baks

Van Speijkkade 51, 1901XB Castricum
adribaks@casema.nl

Literatuur

● KLEUKERS, R. et al., 2004. De sprinkhanen en krekels van Nederland (Nederlandse Fauna deel 1), Uitgeverij KNNV.

● KLEUKERS, R. & R. KREKELS, 2004. Veldgids Sprinkhanen en krekels 2004, Uitgeverij KNNV.

● www.waarneming.nl
● www.landschapnoordholland.nl
● www.schoonwatervallei.nl